

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 4 Sayı: 1 Şubat 2021

ss. 311-341

Makalenin Geliş
Tarihi
31/12/2020

Makalenin
Kabul Tarihi
18/02/2021

Yayın Tarihi
28/02/2021

ŞEMSEDDİN-İ SİVÂSÎ'NİN MENÂKIB-I İMÂM-I ÂZAM ADLI MESNEVÎSİ (İNCELEME)

Okan DOĞAN¹

ÖZET

Çalışmamızın konusunu teşkil eden eser, Şemseddin-i Sivâsî tarafından kaleme alınan Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam adlı mesnevîdir. Bu mesnevî, dinî-tasavvufî mesnevîlerin alt kategorisinde yer alan “din uluları ve evliya menkabeleri” kısmına dâhil edebileceğimiz bir eserdir. Eser, yer yer dinin temel erkânına temas eden, yer yer ahlakî öğütler veren bir eser ve ayrıca İmâm-ı Âzam'ın hayatından kesitler sunan biyografik mahiyette bir eser özelliği de göstermektedir. Eserin beyit sayısı, daha önce yapmış olduğumuz tenkitli metin çalışmasıyla 2968 beyit olarak tespit edilmiştir. Eser, on bir bâb ve bir hatimeden meydana gelmektedir. Şemseddin-i Sivâsî-eserlerinin birçoğunda olduğu gibi-yalın, açık ve anlaşılır bir dili tercih etmiştir diyebiliriz.

Çalışmamızın giriş bölümünde menâkıb kelimesinin anlamı üzerinde durularak menâkıbnâme türünün tarihî gelişim süreci ile bu türe kaynaklık eden ilk dönem eserleri dikkate sunulmuştur. Ayrıca bu türde ele alınan eserler ile İmâm-ı Âzam hakkında kaleme alınan menâkıbnâmelerin listesi verilmiştir. Sonraki bölümlerde Şemseddin-i Sivâsî'nin hayatı hakkında bilgiler verilerek, eserleri ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam adlı mesnevî çeşitli yönleriyle

¹ Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora. okannet58@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-9291-5878

*Bu makale tarafımızca hazırlanan “Şemseddin-i Sivâsî'nin Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam Adlı Mesnevisi (İnceleme-Tenkitli Metin)” (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2021) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

tanıtılmış ve eser tarafımızca hazırlanan tenkitli metne dayalı olarak hem muhteva hem de şekil unsurları yönünden incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Menâkıb, Şemseddin-i Sivâsî, mesnevî, Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam, tasavvuf, manzum menâkıbnâme.

MATHNAWI NAMED MANAQIB-I IMAM-I ÂZAM BY ŞEMSEDDİN-İ SİVASİ (ANALYSIS)

ABSTRACT

The work that forms the subject of our study is Mathnawi with the title of Menaqıb-ı İmam-ı Âzam which was written by Şemseddin-i Sivasi. This Mathnawi is a work that can be included in the part of “Religion Pioneers and Derwish Menqabes” which takes place under category of Religious- Sufistic Mathnewies. This is a work that sometimes mentions basic rules of religion and sometimes gives moral advice; furthermore, it has biographical feature that presents abstracts from the life of İmam-ı Âzam. The number of couplets in this work is detected as 2968 by the study of critical text which we made. The work is composed of 11 parts and 1 conclusion. We can say that Şemseddin-i Sivasi preferred a simple, clear and understandable language as he did in most of his works. In the introduction part of our study, historical development process of menaqıbname genre and first period works that were the source to this genre were taken into consideration by focusing on the meaning of the word ‘menaqıb’. Besides, the works which were studied in this genre and menaqıbnames written about İmam-ı Âzam are presented in a list. In the next parts, we put emphasis on works and literal charecter of Şemseddin-i Sivasi by giving information about his life. The mathnawi named Menaqıb-ı İmam-ı Âzam was introduced in various aspects and the work was studied on the point of both content and shape properties using bases of the critical text prepared by us.

Keywords: menaqıb, Şemseddin-i Sivâsî, mathnawi, Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam, sufism, in verse menaqıbname,

GİRİŞ

XVI. yüzyılda âlim, mutasavvıf ve şair kimliğiyle öne çıkan mümtaz şahsiyetlerden biri de Şemseddin-i Sivâsî’dir. Şemseddin-i Sivâsî, kurucusu olduğu Halvetiyye tarikatının Şemsiyye şubesi ile bağlularını irşat eden bir şeyh; manzum ve mensur olarak kaleme aldığı 24 eserle velüd bir müellif, kendisine tahsis edilen vazifesiyle halkı aydınlatan bir vaiz olarak yalnızca Sivas ve çevresinde tanınmamış, şöhreti payitahta kadar uzanan bir şahsiyet olmuştur. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam adlı mesnevî, yer yer dinin temel erkânına temas eden, yer yer ahlakî öğütler veren

ve ayrıca İmâm-ı Âzam'ın hayatından kesitler sunan biyografik mahiyette bir eser özelliği göstermektedir. İsmail Ünver'in tasnifine göre çalışmamızın konusunu teşkil eden Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam adlı mesnevî, dinî-tasavvufî mesnevîlerin alt kategorisinde yer alan “din uluları ve evliya menkabeleri” kısmına dahil edebileceğimiz bir eserdir (Ünver, 1986:430; Kartal, 2013: 145-168).

Menkabe Kavramı Üzerine

Arapça “*nekabe*” kökünden türeyen menkabe kelimesi sözlüklerde; *din büyüklerinin, kahramanların ve târihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlâkî meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destânî-efsânevî bir üslûpla anlatan fıkra, hikâye (Kubbealtı Sözlüğü http://lugatim.com/s/MENk%C4%B1be e.t. 11.07.2020.)* olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca “*menkibe*” şeklinin galat olarak yaygınlaşmasına karşın kelimenin “*menkabe*” olarak kullanımının daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Menkabe ve menâkıb kelimelerinin kullanımı çoğu kez iç içe geçmesine karşın eser adlarında “menkabe” kelimesinin çok az sayıda kullanıldığını görüyoruz.² Bizdeki menâkıbnâme geleneğinin muadili olarak Batı'da azizlerin hayat hikâyeleri kavramı etrafında oldukça güçlü bir anlatı geleneği meydana gelmiştir. Hagiografi adı verilen Hristiyan azizlerinin menkabelerini toplayan koleksiyonlar muhteva bakımından edebiyatımızdaki evliya menâkıbnâmeleriyle benzer özellikler gösterir. Bu eserlerle ilgili “*Hagiographic Literature*”³ adlı makalesinde Jürgen Paul şu tespitte bulunmaktadır: “Hagiografik eserler, sadece organize biçimde İslam mistisizminin gelişimini değil, aynı zamanda popüler dindarlığın gelişimini de yansıtır. Bu nedenle bu eserler, farklı İslam toplumlarının tarihinin incelenmesi için önemli bir kaynak olabilir.” (2002: 536-539).

Menâkıbnâmelerin Yazılma Sebepleri

Sözlü gelenekte oluşan birikim kimi zaman dilden dile kimi zaman da sadırdan satıra düşerek gelenekteki yerini alır. Birer irfan mektebi konumundaki tasavvufî yapılar geleneğin ürettiği anlatıları bağlularının terbiye

² <http://yazmalar.gov.tr> adresi üzerinden yapmış olduğumuz katalog taramasında tercih edilen kelime hakkındaki tablo bize bir fikir verebilir. Görüleceği üzere eser adlarında en çok “menâkıb” kelimesi kullanılmıştır. (e.t.11.08.2020):

Kelime	Menâkıb	Menkibe	Menâkıbnâme	Menkabe
Adet	940	16	1	20

³ Jürgen Paul (2002). “*Hagiographic Literature in Persia and Central Asia*”, Encyclopaedia Iranica, C XI, S 5, s. 536-539.

ve tezkiyesi için kullanır (Kılıç 2012: 85-88). Tasavvufî gelenekte karakterin oluşturulması o kadar önemlidir ki ünlü mutasavvıflar bunu “*Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak*” olarak nitelendirirler (Chittick, 2019: 73). Buradan hareketle diyebiliriz ki müritler ve farklı halk tabakalarından insanlar, gönüllerinde yer edinen mürşitlerinin hâllerini âdeta bir vird ve ezkâr ciddiyeti/hassasiyeti içinde bu metinlerde okumuşlardır. İşte bu noktada bu bilgileri bizlere ulaştıran ilk kaynaklar olarak karşımıza “*sûfî tabakât*” kitapları çıkmaktadır (Uludağ, 2014: 41). Bu türdeki eserler, Annemarie Schimmel’in de ifade ettiği gibi “Sülemî’nin *Tabakâtu’s-Sûfiyye*’sinden itibaren velâyetnâme yazarları için en temel kaynak olmuştur.” (2012:103).

Türk Edebiyatında Menâkıbnâmeler

İslamiyet öncesindeki dinî anlayış ve inanışlardan gelen Budizm, Maniheizm, Şamanizm kaynaklı etkiler Türk destan geleneğinin oluşumunda ilk sırayı teşkil etmiştir. *Ebâmüslimnâme*, *Dânişmendnâme*, *Battalnâme*, *Saltıknâme* gibi dinî-destanî eserlerle meydana gelen silsile bu anlamda çok etkili olmuştur. Menâkıbnâme edebiyatını besleyen ana damar ise tasavvufî kültür olmuştur. Türk edebiyatında menâkıbnâme türünün ilk örneği XI. yüzyılda telif edilen “*Tezkire-i Satuk Buğra Han*”dır. Türk edebiyatında XI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar kaleme alınmış olan menâkıbnâme türü eserlere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Eserin Yazıldığı Yüzyıl	Eserin Adı	Eserin Müellifi/Mütercimi
XI. yy.	Tezkire-i Satuk Buğra Han	-----
XII. yy.	-----	-----
XIII. yy.	Menâkıb-ı Ahmed Yesevî	Sığnâkî (ö.1311)
	Menâkıb (Makâlât)-ı Seyyid Harun- Velî	-----
	Menâkıb-ı Seyyid Mahmûd-ı Hayrânî	-----
	Tercüme-i Menâkıb-ı Şeyh Evhaduddîn Kirmânî’	Gelibolulu Muhyiddîn (çev.) (ö.?)
	Menâkıb-ı Sadruddîn-i Konevî	-----
	Risâle-i Sipehsâlâr der Menâkıb-ı Hazret-i Hudâvendigâr	Mecduddîn Feridun b. Ahmed Sipehsâlâr (ö.1312?)

XIV. yy.	Menâkıbu'l-Ârifin	Ahmed Eflâkî Dede (ö.1360)
	Kerâmât-ı Ahî Evran	Gülşehrî (ö.1317?)
	Menâkıbu'l-Kudsiyye fi Menâsibi'l-Ünsiyye	Elvan Çelebi (ö.1359?)
	Menâkıb-ı Cemâleddîn-i Sâvî	Hatib-i Fârsî
	Menâkıb-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	Muhyî (Mevlânâ Muhyiddin)
XV. yy.	Vilâyetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî (<i>Vilâyetnâme / Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî</i>)	Uzun Firdevsî (ö. 1512'den sonra?) (Hızır b. İlyas) [manzum nüsha] / Mûsâ b. Ali (Süflî Derviş) [mensur nüsha]
	Vilâyetnâme-i Hacım Sultan	Derviş Burhan [?]
	Vilâyetnâme-i Abdal Musa	-----
	Vilâyetnâme-i Seyyid Ali Sultan	Şair Cezbî (dzl.) (ö.1748)
	Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddîn	Esirî (ö.?)
	Vilâyetnâme-i Otman Baba (<i>Velâyetnâme-i Şâhî</i>)	Küçük Abdal (ö.?)
	Vilâyetnâme-i Koyun Baba	-----
	Vilâyetnâme-i Demir Baba	-----
	Mansurnâme (<i>Menâkıbnâme-i Hallac-ı Mansûr</i>)	Niyâzî-i Kadîm (ö.1508?)
	Menâkıb-ı Şeyh Bedreddin ibn Kadî İsrâil	Hâfız Halil b. İsmail (ö.1453'ten sonra)
	Tercüme-i Tezkiretü'l-Evliyâ	Ahmed-i Dâ'î (çev.) (ö.1421?)
	Menâkıb-ı Kemal Ümmî	Âşık Ahmed (Derviş Ahmed) (ö.1440'tan sonra?)
	Menâkıb-ı Hazret-i Abdülkâdir	İsmail Kemal Ümmî el-Karamânî (ö.1475?)
	Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Velî ma'a Ebu'l-Feth Mehemed Han-Gazi	-----
	Nesâyimü'l-Mahabbe	Ali Şîr Nevâî (çev.) (ö.1501)
	Saltıknâme	Ebu'l-Hayr-ı Rûmî (ö.1480'den sonra?)

	Menâkıb-1 Âl-i Osmân ⁴	Yahşi Fakih (ö.1413'ten sonra)
XVI. yy.	Menâkıb-1 Emir Sultan	Nimetullah Efendi (ö.1562'den sonra)
	Menâkıb-1 Emir Sultan	Mehmed Şevkî (ö.?)
	Risâle-i Menâkıb-1 Emir Sultan (<i>Keşifnâme</i>)	Senâyî Çelebi (ö.1562)
	Menâkıb-1 İbrahim Gülşeni	Muhyî-i Gülşeni(ö1608?)
	Menâkıb-1 Emir Buhârî	Mustafa Müdâmî (ö.1540)
	Menâkıb-1 Şehy Safiyyü'dîn-i Erdebilî	-----
	Menâkıb-1 Hacı Bayram-1 Velî ve Gâzî Murad Han	-----
	Menâkıb-1 Emir Sultan (<i>Cevâhirü'l-Menâkıb</i>)	Muhyiddin b. Yahya Bahşi (ö.1534)
	Menâkıb-1 Akşemseddin	Emir Hüseyin Enisi (ö.1503)
	Menâkıb-1 Kaygusuz Baba	-----
	Menâkıb-1 Piri Baba	Hoca İbrahim (ö.1520'den sonra?)
	Menâkıb-1 Hoca/Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân	Şâir Vâhidî (ö.?)
	Menâkıb-1 Şeyh Mecduddin ve Âdâb-1 Sâlikin	Şeyh İlyas Saruhânî (ö.1554)
	Menâkıb-1 Şeyh Burhaneddin (Menâkıb-1 Evliyâ)	Muhyiddin Mehmed Çelebi (ö.1493)+Şerif Efendi
	Menâkıb-1 Seyyid Alâeddin Ali es-Semerkandî	-----
	Reşehât-1 Aynü'l-Hayât	Fahredden Ali Safi (ö.1532))
	Mansurnâme	Niyazî (ö.1508?)
	Makâlât-1 Seyyid Hârûn	Abdülkerim b. Şeyh Mûsa (ö.1555)
	Menâkıb-1 Mevlânâ	Lokmânî Dede (ö.1519)
	Sevâkıbu'l-Menâkıb	Abdülvehhâb es-Sâbûnî el-Hemedânî (ö.1547)
Regâyibü'l-Menâkıb	Şeyh Mûsâ es- Sadri (ö.?)	

⁴ Bu eser bilinen ilk Osmanlı tarihidir. Eser elimize ulaşmamıştır. Malumat için bk. Haşim ŞAHİN (2017). *Dervişler ve Süfi Çevreler: Klâsik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufî Şahsiyetler*, İstanbul, Kitap Yayınevi, s. 44-49.

	Menâkib-1 Şerif ve Tarikatnâme-i Pirân ve Meşâyih-1 Tarikat-1 Aliyye-i Halvetiyye	Yûsuf Sinâneddîn b. Yakub (ö.1581)
	el-Kalâidü'l- Cevâhir fi Menâkibi's-Şeyh Abdülkâdir	Ebu'l-Berekât Muhammed b. Yahya et-Tâdifî (ö.1556)
	Menâkib-1 Sultan Süleymân (Risâle-i Padişahnâme)	Eyyübî (ö.?)
	Menâkib-1 Emir Sultan (<i>Vesiletü'l-Metâlib</i>)	Zeynelâbidîn b. Hacı Kâsım
	Menâkib-1 Üveyse'l- Karenî (Üveysnâme)	Sabâyî (ö.?)
	Menâkib-1 Ebû İshak Kâzerûnî	Şevkî Çelebi (çev.) (ö.1550)
	Tercüme-i Sevâkıbu'l-Menâkib	Mahmud Dede (çev.) (ö.1602)
	Kıssa-i Şeyh Abrürrezzâk	Mostarlı Hasan Ziyâî (ö.1584)
	Cevâhiru'l- Ebrâr min Emvâci'l- Bihâr*	Hazinî (ö.1593'ten sonra)
	Tercüme-i Nefahâtü'l-Üns (Fütühü'l-Mücâhidîn li-Tervîhi Kulûbi'l-Müşâhidîn)	Lâmiî Çelebi (ö1532.)
	Menâkib-1 Çehâr-Yâr-1 Güzîn	Şemseddîn-i Sivâsî (ö.1597)
	Menâkib-1 İmâm-1 Âzam	Şemseddîn-i Sivâsî (ö.1597)
XVII. yy.	Menâkib-1 Şeyh Üftâde	Hüsâmeddîn-i Bursevî (ö.1632)
	Menâkib-1 Emir Sultan	Hüsâmeddîn-i Bursevî (ö.1632)
	Menâkib-1 Ali es-Semerkindî	Hüsâmeddîn-i Bursevî (ö.1632)
	Menâkib-1 Abdal Murad	Hüsâmeddîn-i Bursevî (ö.1632)
	Terceme-i Menâkibü'l-Ârifin (Tercüme-i Menâkib-1 Mevlânâ)	Kemâl Ahmed Dede (ö.1615?)
	Menâkib-1 Baba Sultan	Hüsâmeddîn-i Bursevî (ö.1632)
	Menâkib-1 Şeyh Ebû İshak	Hüsâmeddîn-i Bursevî (ö.1632)
	Menâkib-1 Derviş Hâkî	Derviş Hasan Medhî (ö.1617'den sonra?)
	Menâkib-1 Şeyh Şâban-1 Velî	Ömer Fuâdî Efendi (ö.1636)
	Menâkib-1 Şeyh Mahmud el-Üsküdârî	Nev'izâde Atâyî (ö.1635)

	Menâkıb-ı Seyyid Ahmed er-Rufâi	-----
	Terceme-i Menâkıb-ı Seyyid Ahmed-i Bedevî	Muhammed Veffâk Mehmed Hıfzı Üsküdarî) (trc.) (ö.1618?)
	Hediyetü'l-İhvân	Şeyh Mehmed Nazmî (ö.1701)
	Semerâtül'l- Fuâd fi'l-Mebdei ve'l-Meâd	Sarı Abdullah Efendi (ö.1660)
	Necmü'l-Hüdâ fi Menâkıbı'ş-Şeyh Şemsüddîn Ebi's-Senâ	Receb b. İbrahim es-Sivâsî (ö.1600)
	Lemezât-ı Hulviyye ez Lemeât-ı Ulviyye	Cemâleddin Mahmud Hulvî (ö.1654)
	Menâkıb-ı Yahya Efendi Beşiktaşî	Mehmed Dâ'î (ö.?)
XVIII. yy.	Tuhfetü'l-Asrî fi Menâkıbı'l-Mısırî	(Râkım İbrahim +) Mustafa Lûtfî (ö.?)
	Tuhfetü'l- Ahabâb fi Menâkıb-ı Şeyh Vefâ	Abdürrezzâk Efendi (ö.1757)
	Menâkıb-ı Eşrefzâde Rûmî	Abdullah b. Veliyyüddîn (ö.?)
	Hediyetü'l-Asdika fi Menâkıb-ı Emir Buhârî	Abdürrezzâk Efendi (ö.1757)
	Tuhfetü'l-İhvân fi Menâkıb-ı Akşemseddin	Abdürrezzâk Efendi (ö.1757)
	Tuhfetü's-Sürûr fi Menâkıb-ı Ebi's-Su'ud	Abdürrezzâk Efendi (ö.1757)
	Ravzatü'r-Reyyâhin Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-i Güzîn, Sirâcü'l-Ümme fi Menâkıbil-Eimme	Veliyyüddin Bukaizâde (ö.1769)
	Menâkıb-ı Molla İlâhî	-----
	Menâkıb-ı Hazret-i Şeyh Muhammed Murâd el-Buhârî.	Mehmed (Muhammed) Mekkî (ö.1797)
	Menâkıb-ı Mehmed Emîn-i Tokâdî	Ahmed Hasib Üsküdarî (ö.1786?)
	Menâkıb-ı Şeyh Muhammed Nasûhî-i Üsküdarî	Hasan Efendizâde Senâî (ö.1738'den sonra?)
	Menâkıb-ı Şeyh Hasan Ünsî	İbrahim Hâs (ö.1762)
	Menâkıb-ı Sezâi-i Vefâi ve Sırr-ı Gülşenî	Nazîr İbrahim Efendi (ö.1775)
Menâkıb-ı Salâhî-i Uşşakî	Abdullah Selâhaddin Uşşakî	

		(ö. 1783)
	Menâkıb-ı Yahya Efendi b. Ömer el-Arabî Beşiktaşî	Mehmed Nurî Efendi (ö.?)
	Menâkıb-ı Melâmiyye-i Bayrâmiyye	Lâlizâde Şeyh Abdalbâkî Efendi (ö.1746)
	Menâkıb-ı Melâmiyye-i Şuttâriyye-i Bayrâmiyye	Müstakimzâde Süleyman Sadeddin (ö.1787)
	Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pîrân ve Meşâyih-ı Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye	-----
	Silsiletü'n-Nûr	Kürkçübaşızâde Ali (ö.1727)
	Sefine-i Nefise-i Mevleviyân	Sâkîb Mustafa Dede (ö.1735)
	Hediyetü'l-Fukarâ	Tennûrizâde Mustafa Efendi (ö.1740'tan sonra?)
	Esrârü'l-Ârifin ve Sirâcü't-Tâlibîn	Anbarcızâde Derviş Ali b. İsmail (ö.1715)
	Tuhfe-i Rûmî	Tekirdağlı Seyyid Ali Sırrî (ö.1788'den sonra)
XIX. yy.	Menâkıb-ı Kethüdâzâde	Kethüdâzâde Ârif Efendi (1849)
	Eş-Şecerâtü'd Dürriyye fi Menâkibi's-Sâdeti'l-Hâmidîyye	Abdülhâlim b. Şeyh Mûsâ b. İsmail el-Mardinî (ö.1881)
	Mecmuâtü't-Tevârih-i Mevleviyye	Sahîh Ahmed Dede (ö.1813)
	Menâkıb-ı Veliyyetü'n-Nisâ	Emine Câvid Hanım
	Tenşitü'l-Hâtır Nebze min Menâkibi'l-Gavsî Abdilkâdir	Hâfız Mehmed Ziyaeddîn Efendi (ö.1847)
	Tuhfetü'l-Asrî fi Menâkibi'l-Mısırî	Mustafa Lütfî Efendi (ö.1891'den sonra)
	Menkabe-i Abdülvehhâb-ı Gazi	Ahmed Sûzî (ö.1830)
	Menâkıb-ı Ahmed Ziyâeddîn (<i>Hediyetü'l-Hâlidîn fi Menâkıb-ı Kutbü'l-Ârifîn Mevlânâ Ahmed Ziyâeddîn b.Mustafa el-Gümüshânevî</i>)	Mustafa Fevzî b. Nu'mân (ö.1924)
	Hilye-i Sâdât	Mustafa Fevzî b. Nu'mân (ö.1924)
	Menâkübü Hasaniyye fi Ahvâli's-Seniyye	Mustafa Fevzî b. Nu'mân (ö.1924)

	Velâyetnâme- i Hacı Bektaş-ı Velî	Yozgatlı Ali Nihâni (ö.1906)
	Dürr-i Manzum	Erzurumlu Muhammed Şerîfî (ö.1844)
	Menâkıbnâme-i Hacı Mustafâ Safî-i Âmedî	Derviş İbrâhim Hilmi Bey (ö.1897)
	Tenşitü'l-Muhibbîn bi Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddîn	Şeyh Elif Efendi (ö.1927)
XX. yy.	Tomar-ı Turuk-ı Aliyye	Sâdık Vicdânî (ö.1939)
	Bergüzâr	Ahmed Remzi Akyürek (ö.1944)

Tablo1. Yüzyıllara Göre Türk Edebiyatında Başlıca Menâkıbnâmeler ⁵

İmâm-ı Âzam hakkında tespit edebildiğimiz⁶ kadarıyla Türkçe, Arapça ve Farsça olarak kaleme alınan menâkıbnâmeler ise aşağıdaki gibidir:

İmâm-ı Âzam Hakkında Yazılan Menâkıbnâmeler

1. Ebû Hafs es-Sagîr: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*⁷ (Çeker 2018:269-300).
2. Ebû Yahya Zekerıyyâ b. Yahyâ En-Nisâbüri: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*
3. Ebü'l-Abbas Ahmed b. Salt el-Hımmâni: *Faşl fî menâkıbi Ebî Hanîfe*
4. Ebû Cafer et-Tahâvî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*
5. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Hasan b. Kâs: *Tuhfetü's-Sultân fî Menâkıbu'n-Nu 'mân*
6. İbn Ukde, Ebu'l Abbâs Ahmed b. Muhammed es- Sebî'i: *Ahbâru Ebî Hanîfe*
7. İbn Ebi'l-Avvâm: *Fedâilu Ebî Hanîfe*
8. Abdullah b. Muhammed es-Sebezmûni: *Keşfü'l-Âsâri's-Şerife fî Menâkıbi Ebî Hanîfe*
9. Muhammed b. Ahmed eş-Şu'aybî: *Menâkıbu'n-Nu'mân*

⁵ Bu tablo, şu kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur: Ocak 2016; Şahin 2017; Levend 1998; Kiremitçi 2018; Aşkar 2015.

⁶ Eliaçık'ta 15 adet, Arslan'da 31 adet eser belirtilmiştir. Bizim tespit ettiğimiz eser sayısı ise 49'dur.

⁷ Ebû Hanîfe'nin menâkıbına dair yazılan ilk eser olarak bilinir. Ayrıntılı bilgi için bk. Huzeyfe Çeker. (Haziran 2018), "Ebû Hanîfe Menâkıblarının Yazma Nüshaları". Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi 1/1, s. 269-300.

10. Merzübânî: *Kitâbü Ebî Hanîfe*
11. Yûsuf b. Ahmed el-Mekkî Es-Saydelânî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*
12. Saymerî: *Ahbâru Ebî Hanîfe ve Ashabih*
13. Ebu'l-Hasan ed- Dineverî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe ve Ashâbih*
14. Abdulgafûr b. Hüseyin b. Alî el-Elmâî: *El- Hısâlû'l-Hamîde fî Menâkıbi'l-İmâmi'l- Âzam*
15. Ebu'l-Fazl Bekir b. Muhammed ez-Zerencerî: *Menâkıbü Ebî Hanîfe*
16. Cârullâh ez- Zemaşerî: *Şekâiku'n- nu'mân fî Menâkıbi'n- Nu 'mân*
17. Zahîrüddîn el-Mergînânî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*
18. Ebu'l-Hasen Zahîrüddîn Ali el-Beyhâkî: *El- Mevâhibü's-Şerîfe fî Menâkıbi Ebî Hanîfe*
19. Muvaffak b. Ahmed el-Mekkî El-Hârizmî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*
20. Muhammed b. Muhammed b. Nakîb: *Menâkıbu'l- İmâmi'l- Âzam*
21. Erzincânî: *Nüzhetü'l-Ebrâr fî Menâkıbi'l-Ahyâr*
22. Zehebî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*
23. Kureşî: *El-Bustân fî Menâkıbi İmâmine'n-Nu'mân*
24. Bezzâzî: *Menâkıbu'l-İmâm-ı Âzam Ebî Hanîfe* (Türkçe ter.): Muhammed b. Ömer el-Halebî, *Terceme-i Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam*
25. İbn Müsâfir, Muhammed el-Makdisî: *Fedâilü'l- İmâm Ebî Hanîfe*
26. İbnü'd-Devâlibî: *Menâkıbu'l-İmâm Ebî Hanîfe*
27. Kâsım b. Kutluboga: *Menâkıbu'l-İmâmi'l- Âzam*
28. İbnü'l- Mibred: *Tenvîrû's-Sahîfe bi- Menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe*
29. Süyûtî: *Tebyüzü's-Sahîfe bi Menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe*
30. Şâmî (Sâlihî): *'Ukûdü'l-Cümân fî Menâkıbi'l- İmâmi'l- Âzam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*
31. İbn Hacer el-Heytemî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*

32. İbn Hacer el-Heytemî: *El-Hayrâtü'l-Hisân fî Menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân* (Türkçe tercümesi: Manastırlı İsmâil Hakkı, Mevâhibü'r-Rahmân fî Menâkıbi'n-Nu'mân)
33. Ebu'l- Kâsım Abdülalîm b. Ebû Kâsım, Kurtubî: *Kalâidü Ukûdi'd- Dürer Ve'l-İkyân fî Menâkıbi Ebî Hanîfe en- Nu'man*
34. [Müellifi meçhul]: *Er-Reyhân li Menâkıbi'n- Nu'mân*
35. Şeyh Ebû Sa'îd: *Menâkıbi İmâm-ı Âzam*(Farsça)
36. Ali el-Kârî: *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*
37. Abdülevvel el-Kanpûrî: *En-Nevâdirü'l-Münîfe bi-Menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe*
38. Hatîb el- Bağdâdî: *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*
39. Abdullâh b. Muhamed Es-Sa'dî: *Fezâ'ilü Ebî Hanîfe*
40. Ebû'l-Leys Muharrem b. Muhammed el-Halebî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe*
41. Ebu'l- Leys Muharrem b. Muhammed Ez- Zilevî/ Zilî: *Menâkıbu Ebî Hanîfe ve Sâhibeyh Ebî Yûsuf ve Muhammed b. Hasan*
42. Şemseddîn-i Sivâsî: *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam (El-Hiyâz fî Menâkıbi'l-İmâmi'l-Mürtâz)* (Türkçe)
43. Guneymî: *Eş-Şezeratü'l- Latîfe fî Şerhi cümle min Menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe*
44. Osmân-zâde Tâ'ib Ahmed: *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam* (Türkçe)
- Nûh b. Mustafa Er- Rûmî: *Ed-Dürrü'l- Munazzam fî Menâkıbi'l-İmâmi'l- Âzam*
45. Ebu'l-Kâsım Abdülalîm b. Ebû Kâsım: *Er-Ravzatü'l-Aliyyetü'l-Münîfe fî Menâkıbi'l-İmâm Ebî Hanîfe*
46. Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin b. Muhammed: *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam*
47. Kudûrî: *Nübze min Menâkıbi Ebî Hanîfe*
48. Ebû Bekir 'Atik b. Dâvûd el-Yemânî: *El-Beyân ve'l-Burhân fî Cümel min Fedâ'ili'l- İmâmi'l- Âzam*
49. Mustafa b. İsmail el-Florinevî: *Menâkıbu'l-İmâmi'l-A'zam*

ŞEMSEDDİN-İ SIVÂSÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ

1.1.Şemseddin-i Sivâsî'nin Hayatı

Ahmed Şemseddin Ebu's-Senâ bin Muhammed Ebi'l-Berekât bin Ârif bin Hasan ez-Zilî es-Sivâsî'dir ya da kısaca Şemseddin-i Sivâsî olarak bilinen müellif, H 926/M 1520'de Tokat'ın Zile ilçesinde doğmuştur. Adı, Ahmed; lakabı, Arakiyecizâde Şemseddin Efendi'nin vermiş olduğu Şemseddin; künyesi, Ebu's-senâ'dır. Zile'de doğan müellif "ez-Zilî" ve hayatının büyük bir kısmını Sivâs'ta geçirdiği için "es-Sivâsî" nisbeleri ile bilinir. "Kara Şems ve Şems-i Aziz" de Sivâs'ta müellif için kullanılan diğer lakaplardır. Şiirlerinde ise "Şemsi" mahlasını kullanmıştır (Aksoy, 2005:4; Aşkun, 1948: 11; Süer, 2015: 5). Pek bilinmeyen sıfatlarından biri de Receb-i Sivâsî'nin ifadesiyle "**Şemsü'l-milleti ve'd-dîn**"dir (Necmü'l-Hüdâ-Çınar, 2020: 30). Şemseddin-i Sivâsî'nin babası Ebu'l-Berekât Muhammed Ez-Zilî'dir. Şemseddin-i Sivâsî hıfzını babasının yanında tamamladıktan sonra ilk tahsiline Zile'de başlar. Ardından biraderleri Muharrem ve İbrahim Efendilerin yanına Tokat'a gönderilir. Arakiyecizâde Şemseddin Mahvî Efendi'nin derslerine devam ederek akli ve nakli ilimlerde kendini yetiştirir (Aksoy, 2005:4).

Tahsilini bitirdikten sonra 20 yaş civarında, İstanbul'a gelerek Sahn medreselerinden birinde müderrislik vazifesi yapar. Bir müddet sonra istifa eder. Şam'a gider ve yaklaşık bir sene sonra hac farızasını da eda ederek, Zile'ye döner. Vaaz ve nasihate başlar. Önce babasının şeyhi Hacı Hızır'ın halifelerinden Muslihuddin Efendi'ye, bilahare takriben 1555 yılında Abdülmecid Şirvani(ö.1565) 'ye intisab eder (Aksoy, 2005: 4-6). Şirvani'ye on bir yıl hizmet eden Şemseddin-i Sivâsî, seyr-i sülûkunu tamamlayarak hilafet aldıktan sonra Zile'ye dönüp halkı irşat etmeye başlamıştır. Şöhreti yavaş yavaş çevre illere yayılır. İrşat faaliyetleriyle çevrede tanınmaya başlayan Şemseddin-i Sivâsî, Sivas valisi Hasan Paşa (ö.1567) tarafından davet edilir. Sivas'ta Meydan Camii'nde vaaz ve nasihatlar başlayan Sivâsî'nin şöhreti kısa sürede yayılır, vaazlarına halkın büyük bir rağbeti olur. (Çöm, 2007: 6). Sivâsî, 43 yaşında geldiği Sivâs'ta 34 yıl vazifesini icra etmiştir.

Sivas'ta yaşamasına ve eserlerin çoğunu burada vermesine rağmen şöhreti İstanbul'a kadar ulaşan Şemsi, Sultan III. Mehmet'in daveti ile 1596 yılında Eğri Seferi'ne katılmıştır. Sivas'a döndükten bir yıl sonra Rebîülevvel 1006'da (Ekim 1597) vefat etmiş ve Meydan Camii hazîresine defnedilmiştir. (Aksoy, 2010: 523-526). Halvetilik'in ana kollarından biri olan Şemsiyye, Şemseddin-i Sivâsî tarafından kurulmuştur. Şemseddin-i Sivâsî'nin Sivas'a gelmesiyle birlikte daha geniş bir sahaya yayılan Şemsiyye, halifesi Abdülmecid-i Sivâsî

(ö.1639) tarafından İstanbul'a taşınmış ve yaygınlık kazanmıştır. Özellikle Abdülmecîd-i Sivâsî'nin yeğeni ve halifesi olan Abdülehad-ı Nûrî-i Sivâsî (ö.1651)'nin gayretleriyle İstanbul'da yayılmış ve Sivâsiyye adıyla varlığını devam ettirmiştir (Türer, 2015: 263-273, Uludağ, 2015: 36-37).Manzum ve mensur olarak yirmi dört eser kaleme alan Şemseddîn-i Sivâsî'nin mensur eserleri şunlardır: *Menâkıb-ı Çehâr-Yâr-ı Güzîn*, *Menâzilü'l-Ârifîn*, *Umdetü'l-Edîb fî't-Ta'allümi ve't-Te'dîb*, *Emr-i İlahî ve Hücet-i İlahî*, *Es-Safâyih fî-Tercemeti'l-Levâyh*, *Şerh-i Gazeliyyât-ı Sultân- Murâd-ı Sâlis*, *Abdülvehhâb-ı Gâzi Menâkıbı*, *Şerh-i Terceme-i Ecvibe-i Alî Bin Ebî Tâlib li-Es'ileti Kümeyl bin Ziyâd*, *Dâiretü'l-Usûl*, *Nakdü'l- Hâtur*, *Hallü Ma'âkidi'l-Kavâ'id (Arapça)*, *Zübdetü'l-Esrâr fî-Şerhi Muhtasari'l-Menâr (Arapça)*. Manzum eserleri ise şu şekildedir: *Divân*, *Süleymâniyye*, *İrşâdü'l-'Avâm*, *İbret-nümâ*, *Gülşen-âbâd*, *Terceme-i Kasîde-i Bürde*, *Mevlid*, *Heşt Bihişt*, *Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkâtü'l-Eşvâk*, *Umdetü'l-Huccâc (Menâsik-i Hacc)*, *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam ve Pendnâme*

Edebî Şahsiyeti

Şiirlerinde Şemsi mahlasını kullanan Şemseddîn-i Sivâsî; âlim, mutasavvıf, nasir ve şair bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. O, Halvetî tarikatı içerisinde Şemsiyye şubesini kurmuş, şöhreti İstanbul'a kadar yayılmış bir mutasavvıftır. Mezhebi Hanefî, meşrebi Muhammedî, tarikatı Halvetî'dir. Pek çok mutasavvıf müellifte de görüldüğü gibi onun gayesi, edebî eserler vermek ve bu eserlerle şöhrete kavuşmak değil, tasavvufî görüşlerini geniş halk kitlelerine ulaştırmaktır. Tasavvuf onun eserlerinin mihverini teşkil eder. Arapça ve Frasça'ya olan vukûfiyetini verdiği eserlerde ortaya koymuştur. Şemseddîn-i Sivâsî'nin şiirlerinde yer yer Arapça, Farsça isim ve sıfat tamlamalarına tesadüf edilse de şiirleri sade bir Türkçe ile kaleme alınmıştır. Sanatkârâne bir üsluptan bahsedemsek de müellif, eserlerinde bu gayeye matuf olarak didaktik bir anlayışı benimsemiştir. Bunun gereği olarak da sözü süsleyerek söylemeyi değil mesajı, hikmeti öne çıkaran bir anlayışla ifade etmeyi yeğlemiştir. Eserlerinde halk tabirleri, deyimler ve atasözleriyle zenginleştirilmiş renkli bir üslûbun çizgilerini görmemiz mümkündür.

2. MENÂKIB-I İMÂM-I ÂZAM

2.1. Eserin Tanıtılması

2.1.1. Adı

Şemseddîn-i Sivâsî, telif ettiği yirminci eserine *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam* adını verdiğini aynı adlı eserinin hâtıme bölümünde, “Yigirminci düşübdür bu Menâkıb/Olubdur Bû Hanîfi-çün mevâhib” (2962) beytiyle belirtir. Eser, KA

nüshasında⁸ “Menâkıbü'l-İmâmi'l- Âzam Ebû Hânîfe”, HM nüshasında⁹ “Menâkıbü'l-İmâmi'l- Âzam”, K nüshasında¹⁰ “Menâkıb-ı İmâm Ebî Hânîfe Nu'mân b. Sâbit”, YB nüshasında¹¹ ve ŞG nüshasında¹² “Kitâb-ı Menâkıb-ı Nu'mân”, MK nüshasında¹³ ise “Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam” adlarıyla geçmektedir. Müellif ayrıca eserinin sebab-i te'lif bölümünün başlığı içinde, “Menâkıb-ı seniyye” tabirini kullanır. Eser hakkında bir diğer adlandırmayı ise Şemseddin-i Sivâsî'nin yeğeni ve damadı olan Recebü's-Sivâsî'de buluyoruz. Müellif, Şemseddin-i Sivâsî hakkında yazmış olduğu “*Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı'ş-Şeyh Şemsüddîn Ebi's-Senâ*”¹⁴ adlı eserinde menâkıbı, “*Menâkıbü'l-İmâmi'l- Âzam Ebî Hânîfe*” şeklinde adlandırır. Bu bilgiyi verirken eserin bizzat Şemseddin-i Sivâsî tarafından “*el-Hiyâz fî Menâkibi'l-Mürtâz*” şeklinde adlandırıldığını da belirtmektedir.

2.1.2. Türü

Giriş bölümünde ayrıntılı olarak ele aldığımız menkabe kavramının oldukça geniş kullanım yelpazesi içerisinde bu eser; İslam dininin amelî mezheplerinden biri olan Hanefiliğin kurucusu İmâm-ı Âzam'ın hayatını, faziletlerini ve bazı kerâmetlerini ele almaktadır. Eser, bu yönüyle, ilhamını ve özelliklerini ilk dönem eserleri olan *tabakât* ve *fezâil* kitaplarından almaktadır. Mesnevîlerin tasnifi bağlamında *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam*, “dinî-tasavvufî mesnevîler” kategorisinin “din uluları ve evliya menkabeleri” alt başlığına dahil edebileceğimiz bir mesnevîdir.

2.1.3. Yazılış Sebebi

Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam'da müstakil bir “sebab-i te'lif” kısmı vardır. Eser, aslında ağabeyi Muharrem Efendi'nin Arapça ve mensur olarak kaleme aldığı “*Menâkıbu Ebî Hanîfe ve Sâhibeyh Ebî Yûsuf ve Muhammed b. Hasan*” adlı eserinin manzum Türkçe bir çevirisidir. Şunu da belirtmek gerekir ki eser; dilinin kıvraklığı, ifade ve kaynakça zenginliği ile orijinal bir eser hüviyetindedir. Eser, aynı zamanda Ehl-i Sünnet'e karşı ortaya çıkan hareketlerden biri olan Rafizilik'e karşı bir reddiye hüviyetindedir.

⁸ Menâkıbü'l-İmâmi'l-A'zam Ebû Hânîfe, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa Böl., No. 1032/7.

⁹ Menâkıbü'l-İmâmi'l-A'zam, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Böl., No. 3921.

¹⁰ Menâkıb-ı İmâm Ebî Hânîfe Nu'mân b. Sâbit, Mısır Millî Ktp., Mecâmi Türkî Talat Böl., No.139.

¹¹ Kitâb-ı Menâkıb-ı Nu'mân, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar Böl., No.3367/2.

¹² Kitâb-ı Menâkıb-ı Nu'mân, Süleymaniye Ktp., Hüseyin Şemsi-Fatih Güneren Böl., No.2.

¹³ Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam, Millî Kütüphane, No.60 Hk 36.

¹⁴ Receb-i Sivâsî, Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı'ş-Şeyh Şemsüddîn Ebi's-Senâ Süleymaniye Ktp., Lala İsmâil Kitâblığı, nr. 694/2.

2.1.4. Yazılış Tarihi

Şemsî, *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam*'ın hâtîme bölümünde eserini tamamladığı tarihi açık bir şekilde ifade eder:

Çü târîh olmuş idi elf ü vâhid/Faķır olmuşdı bu nazma mücâhid

Maħall-i bed' idi üle'l-cemâzeyn/ İrişdi âhir-i Şa'bân'a bu beyn (2930, 2931) beyitlerinden de anlaşılacağı üzere müellif, eserine H 1001(M 1593) yılının Cemaziyelevvel ayında başlayıp aynı yılın Şaban ayının sonuna doğru dört ay gibi kısa bir sürede bitirdiğini belirtir.

2.1.5. Beyit Sayısı

Eserin beyit sayısı, Şemseddîn-i Sivâsî tarafından belirtilmemiştir. Eserin beyit sayısı ile ilgili farklı ve hatalı malumat daha önceki çalışmalarda zikredilmiştir. Mir'âtü'l-Ahlâk üzerine yapılan doktora çalışmasında (Toker 2010: 39) beyit sayısı 3638 olarak belirtilmiş, aynı sayı İbret-nümâ üzerine yapılan çalışmada (Çöm, 2010: 35) ve Türk Edebiyatında İsimler Sözlüğü adlı interaktif sözlük çalışmasında (Akkaya, 2015) da tekrar edilmiştir. Eserin yalnızca Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümündeki yazma nüshasına dayandırılan yüksek lisans çalışmasında (Eliaçık, 1997: 26) beyit sayısı 2956 olarak tespit edilmiştir. Eserin matbu nüshasına bağlı olarak gerçekleştirilen yayında (Arslan, 2015: 54) ise beyit sayısı 2913 olarak kaydedilmiştir. Oluşturulan tenkitli metinle ulaştığımız beyit sayısı 2968'dir.

2.2. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

2.2.1. Tertibi

Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam, klâsik mesnevî düzenine göre tertip edilmiştir. Buna göre mesnevîlerde üç ana bölüm bulunmaktadır. Bunlar; giriş, konunun işlendiği bölüm ve hâtîme (bitiş) olarak adlandırılır. *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam*'ın ana plânı şu şekildedir:

Ana Bölüm	Geçtiği Beyitler	Beyit Sayısı
Mukaddime	1- 579	579
Konunun İşlendiği Bölüm	580-2646	2067
Hâtîme	2647-2968	322

Tablo 2. *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam*'ın tertip plânı

Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam'da methiye başlığı içerisindeki padişaha övgü hariç mesnevîlerin genel tertibine uyulduğu görülmektedir. Eserde asıl fark,

hâtîme(bitiş) bölümünde kendini gösterir. Bu bölümde yer alan başlıklar şu şekildedir: 1.Allah'a hamd-ü sena, 2.Padişaha övgü ve saltanatının devamı için dua, 3.Şairin eseriyle ve şairliğiyle övünmesi, 4.Tanınmış mesnevî şairlerini ve eserlerini sayma, 5.Şairin eserine verdiği isim, 6.Hasetçilere, acemi ve dikkatsiz müstensihlerle, metni doğru okumayan okuyuculara yergi, bunların esere vereceği zarardan Allah'a sığınma, 7. Mesnevînin beyit sayısı, 8.Mesnevînin yazılışıyla ilgili bilgiler, 9. Okuyucudan hayır dua isteme. Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam'da yukarıda sayılan başlıklardan yalnızca ikinci, beşinci, sekizinci ve dokuzuncu maddeler yer almaktadır. Görüleceği üzere klâsik tertipte bulunan bazı başlıklar eserimizde yoktur. Asıl konu on bir bâbdan(bölüm) meydana gelmektedir. Bölümler kendi içinde "fasl" adı verilen kısımlara bölünmüştür. Farklı kısımları adlandırmak için "vasl", "takrîb", "Ta'bir", "nakl" ve "rivâyet" gibi ara başlıklar kullanılmıştır. Eserin tüm bölümleri ve başlıkları, hangi beyitleri kapsadığı ve beyit sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

2.2.2. Eserde Yer Alan Bölümler (Bâblar, Fasıllar)

Bölüm adı / Başlığı	Beyit Nu.	Beyit sayısı
MUKADDİME		
Tevhid- Münâcât	1-50	50
Na't (Der-Medh-i Resûlu'l-lâh) Fî Medhi'n-Nebî Şalla'llâhu Te'âlâ 'Aleyhi Vesellem	64-74	11
Kasîde-i Der-Medh-i O (Kaşîde-i Fî-Medhi'n Nebî Şalla'llâhu 'Aleyhi ve Sellem)	75-84	10
Mesnevî	85-90	6
Fî medhi âl ü aşhâb şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem ve 'aleyhim fî külli fazli âyât	108-120	13
Mukaddime	121-196	76
İlâhiyyât	197-236	40
Bahs-i Kelâm	237-247	11
Bahs-i Rü'yet	248-254	7
Bahs-i Nübüvvet	255-267	9
Tafdîl-i Muḥammed şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem	268-275	8
Emr-i Mi'rac	276-290	15
Takrîb	291-299	9

Takrîb	300-320	21
Halk-i Ef 'âl	321-326	6
Bahs-i Kazâ vü Kader	327-333	7
Su'âl-i Kabr	334-335	12
Haşr-i Ecsâd	336-339	4
Nezâyir-i Kütüb	340-343	4
Mizân	344-347	4
Şırât	348-355	8
Hulûd-ı Dâreyn ve Mevcûdiyyetihimâ El-ân	356-361	6
Bahsi'l-Melâ'ike	362-373	12
Kerâmâtî'l-Evliyâ-i Hakkun	374-378	5
Tafdil-i Hülefâ-iyi Râşidîne Ba'đuhum Min Ba'đin	379-383	5
Takrîb	384-396	13
Nef'-i Şadakâti Li'-Emvât	397-404	8
Eşrât-ı Sâ'at	405-417	13
Hurûc-ı Dâbbetü'l- Arz	418-420	3
Nüzûl-i 'İsâ 'aleyhi's-selâm	421-429	9
Tulû'u's-Şemsi Min Mağribihâ ve Hurûc-ı Ye'cûc ve Me'cûc	430-436	7
Beyân-ı Husûf ve Hurûc-ı Nâr min Yemen	437	1
Hurûcu'n-Nâri Mine'l-Yemen	438-441	4
Faşl	442-444	3
Faşl	445-462	18
Şürû'un ile'l-Makşûd	463-474	10
Takrîb	475-488	14
Şürû' Be-Makşûd	489-517	29
Na't-i Hazret-i Nu'mân 'Aleyhi'r-raḥmetü ve'r-Rıdvân	518-539	22
Faşl/Kaşidetün-Fî Medhi'l-İmâmi'l-A'zam ve'l Hümâmi'l- Efham	540-548	9
Sebeb-i Te'lif-i İn Menâkıb-ı Seniyye	549-579	11
METİN BÖLÜMÜ		
El-Bâbü'l Evvelü: Fî Nesebi'l-İmâmi Ebî Hanîfe Rağıya'llâhu 'anhü	580-753	174
El-Bâbü's-sânî: Fî Fezâ'ilihî Ḳuddise Sırruhı ve Raḥmetehu Rabbehu	754-1169	416
El Bâbü's Şâlisü: Fî Kerâmâtihî Ḳuddise Sırruhı	1170-1391	222
El-Bâbü'r-Rabî'u: Fî Kevnihi Muḥikḳan ve Salâbeti Fî Dînihi	1392-1586	195
El-Bâbü'l-Hâmisü: Fî Fıtnatı ve Kiyâseti Ḳara'llâhu 'Aynehu	1587-	355

	1941	
El-Bâbü's-Sâdisü: Fîmen Râehü Mine's-şahâbeti Rıdvânu'llâhi	1942-1992	51
El-Bâbü's-Sâbi'u: Fî Da'vâtihi ve Münâcâtihi Ma'e Rabbehu	1993-2049	57
El-Bâbü's-Sâminü: Fî Cûdihî ve Sehâihî Rađıya'llâhu 'Anhu	2050-2158	109
El-Bâbü't-Tâsi'u: Fî Kıyâmihî Bi'l-Leyli Cezâhu Efdale'l-Cezâ	2159-2309	151
El-Bâbü'l- 'Âşiru: Fî Ru'yâhu (Rağıya'llâhu ta'âlâ 'anhu) ve Ru'ya'l-Ğayri fi Haqqihî	2310-2485	176
MÜNÂCÂT	2486-2488	3
El-Bâbü'l- Hâdî 'Aşere: Fî Vilâdetihî ve Vefâtihi Rağıya'llâhu Ta'âlâ Anhu / Fî Vilâdetihî ve Vefâtihi Berreda'llâhu Medci'ahu Fî Qabrihi	2489-2646	8
Beyân-ı Âl-i 'Osmân ve Feth-i Bağdâd Bi-Yed-i Merhûm Sultân Süleymân Hân ve İzhâr-ı Merkad-i Hazret-i Nu'mân Ceme'ahüma'llâhu Ta'âlâ Fî'l-Cinân Bi'r-Rûhi Ve'r-Reyhân Âmin Yâ Müste'ân"	2577-2587	11
El Hâtimetü: Fî Menkıbeti'l-İmâmeyni'l-Hümâmeyn Ebî Yûsuf Ya'kûb ve Muhammed bin El-Haseni's Şeybânî Rağimehu'llahi Ta'âlâ	2647-2923	277
Ve Emmâ Ba'zı Menkıbe-i Muhammed Bin El-Haseni's- Şeybânî Rağıya'llâhu Ta'âlâ 'Anhu	2798-2804	7
Te'lifât-ı Şemseddin-i Sivâsî¹⁵	2929-2968	40

Tablo 3. Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam'da Yer Alan Bölümler

Eser, mukaddime (giriş) bölümü, metin bölümü ve hatime olarak üç kısımdan meydana gelmektedir.

2.2.2.1. Mukaddime

¹⁵ Şemseddin-i Sivâsî bu beyitten itibaren eserlerini anlatmaya başladığından bunu vurgulamak amacıyla bu başlık tarafımızdan eklenmiştir.

Eserin bu ilk kısmında öncelikle Allah'ın esması ve sıfatlarıyla söze başlanır. Âyet ve hadislerden çeşitli iktibaslar yapılarak Allah'ın razı olduğu, kemale eren kimselerin ne gibi özelliklere sahip olması gerektiği üzerinde durulur. Peygamber Efendimiz'i (sav), Dört halifeyi, sahabe-i kirâmı ve İmâm-ı Âzam'ı öven tevhid, münâcât, na't gibi türler ile kasideler yer alır. Mukaddime başlığını taşıyan ve "Elâ ey sâlik-i râh-ı haqîkat" hitabı ile başlayan kısımda müellif, özelde Allah yolunda nefsi mücadele verenlere genelde ise ilahî mesaja muhatap olan insanların tümüne hakikate ulaşmanın yollarının neler olabileceğini izah eder. Daha sonraki beyitlerde ise kelâm, rü'yet, nübüvvet, Peygamber Efendimiz'in (sav) faziletleri, Mi'raç, fiillerin yaratılması, kaza ve kader, kabir sorgusu, haşr, ölümlerin dirilmesi, amel defterlerinin verilmesi, mîzan, sırât köprüsü, cennetin ve cehennemin yaratıldığı ve şu an var olduğu, meleklerin varlığı, evliyanın kerâmetinin hak olduğu, Râşit Halifeler'in övgüsü, sadakanın ölümlere faydası, kıyamet alâmetleri, Dâbbetü'l-arz'ın çıkışı, İsâ aleyhisselâm'ın nüzülü, güneşin batıdan doğması, Ye'cüc ve Me'cüc'ün ortaya çıkışı, Yemen'den bir ateşin çıkması, güneş tutulması gibi akadide dair bazı hususlar ele alınmıştır. Eserin 549-579. beyitleri arasında ise "Sebeb-i Te'lif" kısmı yer almaktadır. Şemseddin-i Sivâsî, eserinin sebeb-i te'lifinde ağabeyi Muharrem Efendi'nin Arapça olarak kaleme aldığı menâkıbın manzum bir çevirisini ortaya koyduğunu, halkın istifade edeceği bir eser ortaya koymak istediğini belirtir.

2.2.2.2. Konunun İşlendiği Bölüm

1. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Nesebi (580-753): İmâm-ı Âzam'ın soyunun kimlerden geldiği, adı ve künyesi belirtilmiştir. İmâm-ı Âzam'ın babasının haramlardan korunma noktasındaki hassasiyeti, İmâm-ı Âzam'ın ahlakî özellikleri, öğrencileriyle ve halkla olan münasebetlerindeki tavır ve davranışları takva sahibi oluşu, fıkha yönelmesi üzerinde durulmuştur.

2. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Faziletleri (754-1169): Bölümün başında Hz. Peygamber'in İmâm-ı Âzam'la ilgili söylediği rivayet edilen hadise binaen İmâm-ı Âzam'ın faziletleri üzerinde durulmuştur. İmâm-ı Âzam'ın verdiği çeşitli fetvalardan, meselelere yaklaşım tarzından, İbn-i Hübeyre, Ebû Leylâ, İbn Ertat, İbn Mübârek, Ameş gibi şahıslarla arasında geçen hadiselerle yer verilmiştir. Ebû Hanife'nin kaza ve kaderle ilgili görüşleri, Râfizilerden birisiyle yaptığı münazara ve verdiği çeşitli fetvalar ile kelâm ve fıkha dair çeşitli görüşleri belirtilmiştir.

3. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Kerâmetleri (1170-1391): Numân'ın Kölesi (Mevlâ-yı Nu'mân) denilen kişinin annesi hamile iken ölmesi üzerine İmâm-ı Âzam'ın

fetvasıyla bebeğin anne karnından ameliyatla alınması, İmâm Şafi'nin İmâm-ı Âzâm'ın mezarını sık sık ziyaret edişi, Halife Mansur'un yatağında gördüğü yarasa sütüyle ilgili hadiseyi Ebû Yûsuf'un İmâm-ı Âzam'dan duyduğu bir söz ile açıklığa kavuşturması, İmâm-ı Âzam'ın ve talebelerine zehirli yemek ikram edilmesi gösterdiği kerâmetle kurtulmaları, İmâm-ı Âzam'ın gençliğinde bir Dehrî ile münazarası yer almaktadır.

4. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Dirâyetli Olması (Doğru hüküm vermesi ve doğru hükmü söylemesi): İmâm-ı Âzam'ın bir çocukla, Küfe valisiyle ve Halife Mansur'la aralarında geçen hikmetli konuşmalar, İmâm-ı Âzam'ın emin bir şahıs oluşu, İmam'ın dört kadınla evlilik hakkında görüşleri, yardımseverliği ile ticaret ahlakı üzerinde durulmuştur.

5. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Zekâsı ve Güzel Ferâseti(1587-1941): İmâm-ı Âzâm'ın pratik zekasını ortaya koyan çeşitli olayların anlatıldığı bu bölümde O'nun evlilik, aile, malk ve mülkle ilgili görüşleri, parasını kaybeden bir şahsa verdiği öğüt, râfizî müşterisinin Hz. Osman'ın Yahudi olduğuna dair iftiralarını gösterdiği delille çürütmesi, İmâm-ı Âzam'ın eşkıyalarla başından geçen hadise, bir cenâzede yaşanan yemin olayı ve İmâm-ı Âzam'ın meseleyi çözümü, Halife Ebû'l-Abbas Seffâk ile Ebû Hanîfe arasında geçen bir olaya da yer verilmiştir.

6. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Görüştüğü Sahâbeler (1942-1992): Bu bölümde İmâmı Âzam Ebû Hanîfe'nin görüştüğü sahabelerin isimleri belirtilir: 1) Enes İbn Mâlik 2) Abdullah İbn Ebû Evfâ 3) Sehl İbn Sa'd 4) Âmir İbn Vâsile 5) Abdullah İbn Enes 6) Abdullah İbn Hâris 7) Câbir İbn Abdullah 8) Ma'kil İbn Yesâr 9) Âişe binti Ucret.

7. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Du'aları ve Münâcâtları (1993-2049): İmâm-ı Âzam'ın en güzel elbiselerini giyip gece mescitte sabaha kadar huşû ile namaz kılip dua etmesi, gece ibadetlerine büyük önem vermesi ve yaptığı dualardan örnekler verilmiştir.

8. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Cömertliği veYardımseverliği (2050-2158): İmâm-ı Âzam'ın yaşadığı dönemde ilimdeki yetkinliği gibi cömertliği ile meşhur oluşu belirtilmiş ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmesine dair bazı hadiseler anlatılmıştır.

9. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Gece Namazına Kalkması (2159-2309): İmâm-ı Âzam'ın geceyi üçe taksim ederek bir kısmında ibadet etmesi, bir kısmında ilimle meşgul olması, bir kısmında ise uyuması anlatılmıştır. Ayrıca gece

namazlarından sonra yaptığı zikirler ve hatimleri ile çeşitli şahıslar ile arasında geçen hadiselerle de yer verilmiştir.

10. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Rü'yâları (2310-2485): Bu bölümde Ebû Hanîfe'nin iki rüyasından söz edilmiştir. Bu rüyalarından sonra çeşitli kimselerin İmâm-ı Âzam'la ilgili rüyalarına dair rivayetler, ayrıca Şemseddîn-i Sivâsî'nin İmâm-ı Âzam'ı rüyasında görmesi ile bu rüyanın ta'biri anlatılmıştır.

11. Bâb: İmâm-ı Âzam'ın Doğumu ve Vefâtı: El-Bâbu'l-Hâdî Aşere Fî Vilâdetihî ve Vefâtihî Radıya'llâhu Anhu (2489-2646): Bu bölümde İmâm-ı Âzam'ın Halife Mansur'un Bağdat'a kadı olması teklifini kabul etmeyişi ve bu sebeple hapse atılışı, dostlarının ona hapisten kurtulması için kadılığı kabul etmesini tavsiye etmeleri ancak İmâm'ın bunu kabul etmemesi sonucunda hapiste işkence edilip zehirlenerek öldürülüşü anlatılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı H 941/ M 1534'te aldıktan sonra Ebû Hanîfe'nin türbesi ile yanında bulunan medreseyi yeniden yaptırması da mesnevîde kısaca anlatılmıştır:

2.2.2.3. Hâtîme: Hâtîme'de İmâm-ı Âzam'ın öğrencileri İmâm Ebû Yûsuf (ö.798) ve İmâm Muhammed bin Hasani's-Şeybânî'nin (ö.805) hayatı ve soyuyla ilgili çeşitli rivayetler ile menkıbeleri anlatılmıştır. Şair, 1001/1593 yılının Cemaziye'l-evvel ayında yazmaya başladığı eserini dört ayda, Şaban ayının sonunda tamamlamıştır. Sivâsî, önce yazdığı eserlerinin isimlerini ve kısaca muhtevalarını belirtmiştir. Sivâsî, kitaplarının isimlerini belirttikten sonra devrin padişahı olan III. Murad'dan (1574-1595) çok ihsan gördüğünü ifade etmiş, hükümdara dualar edip kendisine dua talebiyle de eserini bitirmiştir.

3.3. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

3.3.1. Nazım şekilleri ve Vezin

Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam, mesnevî nazım şekliyle yazılmıştır. Eser, Hezec bahrinin en çok kullanılan kalıplarından biri olan Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Yapılan bir araştırmaya göre Türkçe mesnevîlerde en çok kullanılan ilk üç kalıp şu şekildedir:

Remel bahrinden, Fâ'ilâtün/Fâ'ilâtün/Fâ'ilün kalıbı %36.41; Hezec bahrinden Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Fe'ülün kalıbı % 28.63;nHafif bahrinden Fe'ilâtün/Mefâ'ilün/Fe'ilün kalıbı %11.01 (Kartal 2015: 90-91). Eserin içerisinde, giriş bölümünde 2 tane kaside yer almaktadır. "Kasîde-i Der-Medh-i O (Kaşîde-i Fî-Medhi'n-Nebî Şalla'llâhu 'Aleyhi Ve Sellem)" başlığını taşıyan ilk kaside aruzun

Fâ'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/Fe'ilün kalıbıyla yazılmıştır. İkinci kaside ise, "Kaşidetün-Fî Medhi'l-İmâmi'l-A'zam ve'l Hümâmi'l-Efham" başlığını taşır ve İmam-ı Âzam'ı (ra) övmek için yazılmıştır. Bu kasidede aruzun Mefâ'ilün/Mefâ'ilün/Mefâ'ilün kalıbı kullanılmıştır. Eserde ayrıca mesnevînin genel vezninde tevhid (1-50), na't (64-74), na't (518-539) münâcât (2486-2488) gibi nazım türleri de yer almaktadır. Vezin gereği yapılan, az olmakla birlikte, birtakım değişiklikler vardır:

Rediyye/reddiye (177), Kuds'e/Kudüs'e (279), ola-dı/olaydı (1055), katilden/katilden (1815), nefleñ/nâfileñ (390), ide-di/ideydi (544), tavf/tavâf (811), dirhem/direm(2150), şehirde/şehrde (2609), nakilde/ nakilde (2897). Eserde özellikle imâleler ve meddler çok sayıdadır, zihâfa az rastlanmaktadır. Eserde, bazı mısraları vezne uydurmak için günlük dilde de başvurulan bir yöntem olan ses düşmesine başvurulmuştur.

Gerd-i küyuñda şehâ şemm iden âsâruñdan

N'eyler ol 'anber- hâmi dağı müşk-i Huten'i (84)

3.3.2. Kafiye

Şairlerin edebî gücünün göstergelerinden biri olan kafiyeyle ilişkin tespitlerimiz şu şekildedir:

Eserin dilinde Arapça ve Farsça kelimelerin ağırlığı söz konusudur. Kafiyeyle oluşturulan kelimelere de bu yansımıştır. Kafiyeyle meydana getiren kelimelerin hangi dilden olduklarını ortaya çıkarmak amacıyla eserin ilk 200 beytinin tamamını, diğer kısımların ise her yüz beytin içerisinden onar beyit seçilmek suretiyle kafiyeyle oluşturulan kelimeleri tespit ettik. Yaklaşık 500 beyit tutan kısmın hangi dillerden olduğunu tespit ettik. Tabloda diller; Türkçe (Tr.), Farsça (Far.) ve Arapça (Ar.) şeklinde kısaltılmıştır.

Kafiyelerin Dillere Göre Dağılımı						
Dil adları	Ar.-Ar.	Ar.-Far.	Far.-Far.	Tr.-Ar.	Tr.-Far.	Tr.-Tr.
Oranı (%)	%67	%12	%6	%4	%3	%8

Tablodan da anlaşılacağı üzere, kafiyeyle oluşturulan kelimelerin her ikisi de Arapça-Arapça olanların oranı %67 gibi yüksek bir paya sahiptir. Arapça-Farsça olan kelimelerin oranı %12 ve Farsça-Farsça kelimelerin oranı ise %6 düzeyindedir. Buna göre eserin kafiye kelimeleri %85'lik bir oranla Arapça-Farsça kökenli kelimelerden meydana gelmektedir. Yalnızca Türkçe kelimelerden meydana gelen kafiyelerin oranı ise %8'dir.

Türkçe-Türkçe kelimelerle yapılmış kafiyele:

öğrenici/ üçüncü (36) adaş/ karındaş (89) dirse/giderse(1100)
Arapça-Arapça kelimelerle yapılmış kafiyele:

hikmet/kinâyet (33)
a'zam/ mu'zam (901)
şehâdet/cür'et (1903)
mezbûr/ mahzûr (2711)

Türkçe-Arapça kelimelerle yapılmış kafiyele:

öğren/ edven (21)
ancağ/ mülhâğ (154)
mezhebinden/ dibinden (1809)
hîle/ eyle (2709)

Arapça-Farsça kelimelerle yapılmış kafiyele:

Mükerrem/ kem (42)
ta'yîn/ hûd-bîn (131)
dükkân/ kân (709)
tenhâ/ inhâ (1105)

Farsça-Farsça kelimelerle yapılmış kafiyele:

âşâm/şâm (50)
nâ-gâh/ mâh (810)
der-hâk/ çâk (1201)
şafâda/ güşâde (2700)

Türkçe-Farsça kelimelerle yapılmış kafiyele:

Kârbânı/ anı (124)
yâda/ arada (806)
kes/ ses (2103)
oları/ kâm-kârî (2309)

Âhengin redifle sağlandığı beyit örnekleri:

insân içündür/ 'irfân içündür(27)
 kem olasın/ kim olasın (40)
 ta'birin anuñ/tebîrin anuñ(1301)
 ta'birin eyle/ tefsîrin eyle (1302)

Müellif, kafiyeleri kahir ekseriyetle aynı dilin kelimeleri arasından seçmeye özen göstermiş ve aynı vezindeki kelimelerin kafiyelenmesine de bilhassa dikkat etmiştir. Kimi yerde zıt anlamlı, kimi yerde de yakın anlamlı kelimelerin kafiyelendiği gözlemlenmiştir. Eserde iki beyitte ilginç bir tasarruf vardır. Bir mısradaki kelimenin bölünerek sonraki mısradada tamamlanması yoluyla kafiye yapılmıştır:

Huşûşâ Bû Hanîfe seyyidü't-tâ

Bi'in olmuşdı 'ilmiyle hoş ebhâ (62)

Elin dizine urdı didi "**innâ**

ileyhi râci'ün" hüznen fe-hüznâ (2423)

*Metinde zü'l-kavâfi denilen beyit içi kafiye de kullanılmıştır:

Serîr-i vahdetüñ sensin habîbi/ Dârîr-i kesretüñ olduñ tabîbi (68)

*Müellif bazı yerlerde de "göz zevkine hitap eden kafiye"ye başvurmuştur:

Anuñdur Sidre vü hem Kâbe kavseyn/Ne şerh etsün anın metninde dersin (73)

Şeri'at kök tarîkat ona özdek/ Ma'ârif aña taldur eyleme tañ (480)

*Söyleyişe ayrı bir âhenk katan cinaslı kafiye örnekleri de çokça görülmektedir:

Meger ma'zur ola şer' ile bir kes /O ma'fuvvdur şehâ andan sözi kes (297)

Murâd itdüm velî andan işitmek / Bülûğ-ı 'ilmüm üzre bir iş itmek (809)

Dil ve Üslûp

Eserin giriş bölümünde klâsik mesnevîlerin şekli özelliklerine büyük ölçüde bağlı kalınarak başlangıçta Allah'ın isim ve sıfatlarıyla bezenmiş tevhid, münâcât gibi türler nazmedilmiştir. Peygamber Efendimiz'in (sav) ve İmâm-ı Âzam'ın faziletleri na't ve kaside ile vafedilmiştir. Eserde, mesnevîlerin genelinde görülen bir özellik olarak tahkiye üslubu kullanılmıştır. Bu bölümde referans olarak başvurulan birçok âyet ve hadis iktibası göze çarpar (Güzel 1999:17; Tosun 2017:267). Buna bağlı olarak sebeb-i te'lif kısmına kadar olan

kısımda Arapça ve Farsça kelime ve terkipler yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Arapça ve Farsçaya hâkim bir müellif olan Şemseddin-i Sivâsî Arapça kaleme almış olduğu ilk eseri olan “Hallü Ma’âkidi’l-Kavâ’id”ten itibaren bunu ortaya koymuştur. Bu özelliklerine rağmen eser, açık ve anlaşılır bir dil ile yazılmıştır diyebiliriz. Üslubunda akıcılığı yakalamış, meramını manzum çerçeve içinde rahat bir söyleyişle eserin genelinde sürdürülmüştür. Halkın irşadını temin etme ve dinin erkânını koruma gayesini mihver edinen Şemseddin-i Sivâsî -eserlerinin birçoğunda olduğu gibi- yalın, açık ve anlaşılır bir dili tercih etmiştir diyebiliriz. Eserin genelinde bir sohbet edası vardır. Kimi beyitlerinde “Ey cân, cânum” gibi dostâne ifadelerle kendi bağlılarına nasihat eden bir mürşidin sesini duyarız adetâ:

Senün budur kemâlün beyne’l-ekvân/ Haber al mâ-ħalaqtü’l-cin den ey cân
(31)

Yürime serseri bul kârbânı/ Çığırdan çıkma cânum gözle ânı (124)

Müellif, açıklayacağı konuyla ilgili bir hikâye anlatacaksa, ayet veya hadis iktibas edecekse buna dair açıklama yapmıştır:

Rivâyetdür İmâm-ı Şâfi’iden/ Selimü’s-şadr ol merd-i veliden (772)

Çü dört yirde Muhammed nâmın Allâh Şarihan yâd ider Kur’ân’da ol şâh(98)

Telif tarihi H 1001/ M 1593 olan *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam*, Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini yansıtmaktadır. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Gelecek zaman eki -ısar, iser’dir. Ancak -acak, -ecek eki de çok az sayıda kullanılmıştır:

Ki ümmet yetmiş üç fırça olısar (153), Ve illâ kalırsın şöyle a’mâ (387)

İniser yiryüzine daħi İsâ (421), Resûl’ün sünnetin ihyâ idiser (2331)

Ölürsen kabır olacaħdur maşirün (334), Didi çün bildi kâfir olacaħdur (1892).

2. Zarf fiil ekleri olarak genel olarak “-madın/-medin” ekleri kullanılmıştır. Bunu dışında “-ıcaħ/-icek ile -uban/-üben” ekleri de kullanılmıştır.

Gelübdür daħi toğmadın o şâna (514), Gice nişf olmadın tiz geldi yâda (1695)

Riyâz adlu düzüben bir menâkıb (394), Görüben ben anuñ nice kitâbın (2387)

Bi- ‘avni’l-lâh bu meydânda buluban top-ıla çevgân (541)

Kılınmadın dönersem añla râzı (1865), ‘Aşâ şaħħ olmadın buldı medârik (2763),

Göricek bu gele ol dem diline (415), Furât'a şavrilıcağ bu rûfâtum (2645)

3. I. Tekil şahıs eki olarak -am/ -em eklerinin yanı sıra -van/ -ven de kullanılmıştır: Görürem düşde ol Nu'mân-ı şâdân (2410), Umaram ki ola rûşen çerâğum (2932)

Bu büşrâ içre iderven işâre (507), Didi hâtun talâkı dilemezven (968)

4. Emir kipi II.teklik şahıs eki olarak -gıl/-gil kullanılmıştır veya eksiz olarak da görülmektedir:

Gel ey nâdân u câhil anlağıl şân (1343), Tegâfülle geçürme olğıl âğâh (2033)

Her işde iktişâdı koma elden (691), Dime imânsuz olur dağı bî-dîn (1801)

5. Günümüzde e harfiyle yazılan bazı kelimeler; beş, yer, et-, de-, ye- kelimeleri genellikle biş, yir, it-, di, yi- şeklindedir.

Bişinci eyle yaz bundan kelâmı (563), İmâm'uhn kaş'asından yidi bî-gâh (1237),

Zuhûr ide o dem yir yir fezâyıh (1255), Dü rek'at itdi mihrâb içre Hammâd (1309)

6. Eserde Arapça izafet ve sıfat tamlamaları bir hayli fazla kullanılmıştır:

Mâlike'l-Mülk (5), beyne'l-ekvân (31), mevle'l-velâ (2342), a'le'l-me'tâlib (158), Muhtû'l-küll (217), ni'me'l- hitâbı (342), küllü'n-nedâm (962), beyne'l-aqvâl (1407), 'ale'l-fevr (2206), fahrü'l- hümâm (2852) zü'l-mefâhir (2355).

Eserde yer alan arkaik kelimeler ve deyimlerin geçtikleri beyitler aşağıdaki gibidir:

'adâvetden gubârı yu- : içindeki düşmalık kirinden arındırmak (971)

ağ- : Çıkmak, yükselmek; ağır gelip aşağı meyletmek. (82)

ağzı tadı git-: Neşesi kaybolmak, canı sıkılmak. (1615)

'âlim hâtası (ser-be-ser) 'âlem hâtası: Âlimin hatası bütün insanları hatası gibi olur. (1425)

arı: Temiz, pak, saf; güzel, parlak. (364)

azıd-: Azmak; yolunu şaşırarak, yitirmek; yoldan çıkarmak. (408)

başın aşğa şal-: kabahatli, suçlu, başı eğik olmak. (1605)

bayık: Açık, belli, ;kuşkusuz, kesinlikle. (1506)

bek: pek. (2771)

birle: ile. (181, 354, 356, 515, 817, 892, 1116, 1276, 1384, 1440, 1983, 2007, 2171, 2230, 2279, 2416...)

biti: Kitap. (343)

- boyun şunma-: İtaat etmek. (411,2787)
 çığır-: bağırarak, haykırmak. (486)
 dâma şal- : tuzak kurmak. (1132)
 değir- :Eriştirmek, yetiştirmek, ulaştırmak, duyurmak; dokundurmak, değıdirmek. (1217)
 dek tur- : uslu, sessiz, sakin durmak. (2687)
 depret-: Kımıldatmak, sarsmak harekete getirmek .(2647, 2841)
 döyme-: Dayanamamak, katlanamamak, tahammül edememek. (1858)
 dürüş-: Çalışmak, çabalamak, sebat etmek. (491, 532, 536, 2804)
 düz-/düzet-: Yoluna koymak, tanzim etmek, tertip etmek; düzeltmek, tesviye etmek; İnşa etmek; takmak. (112, 170, 394,447,491)
 egin: sırt, arka. (83)
 epsem: Sessiz, ses çıkarmayan, susan. (861)
 gece fevt ol-: gece sona ermeden (958) deyim mi?
 girü: yine, tekrar, bir daha, sonra, artık. (59,204, 337, 766, 988, 1343, 1545, 1582, 1597, 1973, 1982...)
 göçmelü ol-: hicret etmek; irtihal etmek. (2922)
 gökçek: Güzel, sevimli, hoş. (621, 842)
 ışmarla-: Tevdi etmek, emanet etmek; tenbih etmek, tavsiye etmek. (2459)
 ıssı: Sıcaklık. (730, 733)
 imekle- : Emeklemek. (351)
 'inâduñ kapusın yap-: inat etmeyi bırakmak, inat kapısını kapatmak. (1059)
 irgür-: Ulaştırmak, yetiştirmek. (576,745, 962, 1189, 2618)
 irür-: Ulaştırmak, yetiştirmek. (1119)
 issi: Boş, تنها, sahipsiz. (615, 616, 733, 804, 1533, 1648, 1702, 2323, 2717, 2854, 2916)
 kaçan: ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, nasıl, ne surette (474, 681, 778, 819, 921, 1176, 1185)
 kanqı/ kanğı : Hangi (789, 1977)
 kanda: Nerede, nereye. (80, 801)
 kayur-: Mukayyet olmak, ilgilenmek, önem vermek; hazırlamak. (725, 929, 1137)
 kığır- : Çağırarak, seslenmek. (1195, 1532)
 kimesne: kimse. (49, 810, 912, 999)
 kopar- : Ses yükseltmek. (1364)
 kulağ aş- : Önem vermek, dinlemek, aldırış etmek. (1260)
 kulağa koyma- : Dikkate almamak, dinlememek (384)

- kulak tutma- : Dikkate almamak, dinlememek. (296)
kulağdan şal- : Atmak, bırakmak. (254, 402)
kulak (ağza) ur- : Kulak vermek, dikkatle dinlemek. (1196)
nazar şal- : Bakmak, alabildiğine bakmak. (596)
oñat: Mükemmel, layıkıyla. (1785, 1794)
öykün-: Taklit etmek, taklide çalışmak, özenmek. (2874)
özdek: esas, temel, kök, gövde, öz (480)
söyün- : sönmek, parlaklığı gitmek. (1837)
söyündür- : söndürmek. (2175)
şuvar- : Sulamak, su vermek. (2806)
şemşîr kına şigma- : Savaşmak, savaşmaya azmetmek. (1819)
tañ: hayret, şaşma, şaşırma; şaşılacak şey. (72, 480, 545, 2625)
tapış-/tap-: İtaat etmek, tabi olmak, boyun eğmek, bağlanmak; takdim etmek; bulmak, haiz olmak. (414)
tayın-: Kaymak, sürçmek. (1413, 1420)
teki: Gibi. (86)
tñ- : Ses çıkarmak, söz söylemek. (861)
toprak(lar) başına ol- : “Yazıklar olsun!” anlamında bir kargış. (1702)
toyla-: Ziyafet vermek, yedirip içirmek, ağırlamak. (2796)
toyun-: Kendini doyurmak, doymak. (2454)
tulun-: Kaybolmak, görünmez olmak; batmak, gurup etmek. (1226)
ur- : Giydirmek, giyinmek, takmak; koymak, vazetmek; sokmak, batırmak, delmek, yarmak. (37)
üş-: Topluca gelmek, toplanıvermek, üşüşmek. (304, 410, 1961)
yab yab: Yavaş yavaş ,usul usul, sessizce. (808)
yapıl- : kapanmak örtülmek (430)
yarlıga- : suç bağışlamak, mağfiret etmek. (2353)
yemîne çek- : Ant içtirmek, yemin etmesini sağlamak. (1759)
yil-: Koşmak, acele yürümek, esmek; (hayvan) tırs gitmek, hızlıca yürümek. (2451)
yolın şaş- : Yolunu kaybetmek, doğru yoldan ayrılmak. (139)
yu- : Yıkamak. (971, 1852)
yügrük: Yürük, hızlı giden, çok koşan. (351)
yügür- : Koşmak, hızlı gitmek. (1268, 1749)
yüze gel-: Yüze vurmak, başa kakmak; meydana çıkarmak, kendisini göstermek. (942)
yüzüne pâ ko-/ yüzün hâk eyle- /hâkine yüz sür- : Aşırı sevgi göstermek için yere eğilmek, tazim etmek (1186) (21, 2554)

SONUÇ

Şemseddin-i Sivâsî'nin en önemli tarafı “mesnevî şairi” olmasıdır. Müellifin on iki manzum eserinden dokuz tanesi mesnevîdir. Müellif, bu eserlere Divan'ı da dâhil edildiğinde iki hamse sahibi olacak çapta telifata sahip, velûd bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamıza konu olan Şemseddin-i Sivâsî'nin Menâkıb- İmâm-ı Âzam isimli mesnevîsi; biyografik nitelikler taşıyan, dini-tasavvufî mesnevîler içerisinde yer alan din uluları ve evliya menkabeleri kısmına dahil edebileceğimiz bir eserdir. Eserin ayırt edici bir özelliği de İmam-ı Âzam hakkında yazılan Türkçe menâkıb türü eserler içerisinde yegâne manzum eser olmasıdır. Şemseddin-i Sivâsî de eserinde didaktik bir anlayışı benimsemiş ve bunun gereği olarak da sözü süsleyerek söylemeyi değil mesajı, hikmeti öne çıkaran bir anlayışla ifade etmeyi yeğlemiştir. Bununla birlikte eser, kuru bir anlatım yolunu değil halk tabirleri, deyim ve atasözleriyle zenginleştirilmiş renkli bir üsluba sahiptir diyebiliriz. Şemseddin-i Sivâsî eserini halkın anlayabileceği bir Türkçe ile kaleme almıştır. Konunun gereği olarak eserde yer alan Arapça ve Farsça kelimeler, ibareler ve terkipler-çok azı istisna- halkın genel bilgisine hitap eder niteliktedir. Bir diğer söyleyişle müellif; karmaşık meseleleri, anlaşılması güç bahisleri oldukça kıvrak ve latif bir Türkçeyle nazmetmiştir diyebiliriz. Eserin ana bölümleri olan bâblar ise kendi içerisinde fasıllara ayrılmıştır. Bu fasılların yanı sıra takrib, rivayet, nakil gibi ara başlıklar da açılmıştır. Bu başlıklar altında Şemseddin-i Sivâsî, ele alacağı konuyla alakalı daha önce tefsir, hadis alanlarında yazılmış kaynak kitaplara gönderme yapmış, yer yer hadis, sahabe ve tabiîn neslinin kavillerini referans olarak kullanmıştır. Müellif, eserini meydana getirirken yüzyıllar boyunca çok güçlü bir gelenek hâlinde edebiyatımızda varlığını sürdüren tahkiye geleneğinden yararlanmıştır. Beyit sayısı 2968 olarak tespit edilen eser, şekil ve muhteva yönünden incelenerek ilmî anlamda katkı sunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Hasan (2010). “Şemseddin-i Sivâsî”, DİA, C.XXXVIII İstanbul: TDV Yay., s.523-526.
- ARSLAN, Mehmet (2015). *Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam* (Şemseddin-i Sivâsî Külliyyatı). Sivas: Sivas Belediyesi Yay.
- AŞKAR, Mustafa (2015). *Tasavvuf Tarihi Literatürü*. İstanbul: İz Yay.

- Chittick, William (2019). *Tasavvuf: Kısa Bir Giriş*, (Çev: Turan Koç). İstanbul: İz Yay.
- ÇEKER, Huzeyfe (2018). “Ebû Hanîfe Menâkıblarının Yazma Nüshaları”, *Tahkik İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*, 1/1 (Haziran / June 2018): 269-300.
- ÇINAR, Fatih (2020). *Halvetî-Şemsî Şeyhi Receb-i Sivâsî: Şems-i Sivâsî Menâkıbnâmesi (Necmü'l-Hüdâ fî Menâkıbı'ş-Şeyh Şemsüddîn Ebi's-Senâ)*. İstanbul: Büyüyenay Yay.
- ELİAÇIK, Mustafa (1996). *Şemsüddin-i Sivâsî'nin Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam (Manzum) Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- KARTAL, Ahmet (2013). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi Türk Edebiyatında Mesnevî*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay.
- KILIÇ, Mahmut Erol (2012). *Sûfî ve Şîr: Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul: İnsan Yay.
- KİREMİTÇİ, Tuna (2018). “Türk İslam Edebiyatında Manzum Menâkıbnâmeler”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S 82, s.198-240.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2012). *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Evliya Menâkıbnâmeleri XV.- XVII. Yüzyıllar*, İstanbul: Timaş Yay.
- OCAK, Ahmet Yaşar (2014). *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler (Kaynaklar-Doktrin-Âyin ve Erkân-Tarikatlar- Edebiyat- Mimari-İkonografi- Modernizm) (Haz: Ahmet Yaşar Ocak)*, Ankara: TTK Basımevi.
- PAUL, Jürgen (2002). “Hagiographic Literature in Persia and Central Asia”, *Encyclopaedia Iranica*, C XI, S 5, s. 536-539.
- SCHIMMEL, Annemarie (2012). *İslamın Mistik Boyutları*, (Çev: Ergun Kocabıyık), İstanbul: Kabalıcı Yay.
- ŞAHİN, Haşim (2004). “Menâkıbnâme”, *DİA*, C. XIX Ankara: TDV Yay., s.112-114.
- ŞAHİN, Haşim (2017). *Dervişler ve Sufi Çevreler*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- ŞANLI, İsmet (2015). “Şemseddîn-i Sivâsî 'nin Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam'ı, Devirleri Aydınlatan Meş'ale”, *İmâm-ı Âzam Ulusal Sempozyum Tebliğler Kitabı*, s.479-490
- TOSUN, Necip (2017). *Doğu'nun Hikâye Kuramı*, İstanbul: Büyüyenay Yay.
- ÜNVER, İsmail (1986). “Mesnevî”, *Türk Dili Türk Şiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, S. 415-417, s. 430.